

LUND UNIVERSITY

Fakiren och Titanen [Axel Wallengren och August Strindberg]

Bjerstedt, Sven

Published in:
Fakirenstudier

2003

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Bjerstedt, S. (2003). Fakiren och Titanen [Axel Wallengren och August Strindberg]. *Fakirenstudier*, XVII, 26-32.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Fakiren och Titanen

Sven Bjerstedt

*Strindberg guldets vill fixera
för att mig testamentera.*

(Falstaff, fakir, "Julestuga", Söndags-Nisse, julnumret 1896)

I litteraturens himmel sitter Axel Wallengren och August Strindberg väl vid samma bord. Men träffades de någonsin i jordelivet?

Förutsättningarna fanns, kan man tycka. Det vore nästan konstigt om de inte hade mött varandra någon gång. Den legendariske tidningsmannen Bertil Widerberg skrev en gång en "mykologisk myt" om ett sådant möte, en uppdiiktad svamputflykt till Bökeberg den 31 juli 1895: "Huru Ågust fann svamp i biffen", Sydsvenska Dagbladet Snällposten 31 juli 1980. (Denna underbara historia förtjänar ett omtryck!)* På direkt förfrågan medgav Widerberg att han hade hittat på alltihop, men han tillade genast: "Men de måste ha träffats!" (Telefonsamtal 7 augusti 1980.)

Om man nu börjar undersöka denna fråga på allvar, blir det första svar som anmäler sig Hans Küntzels kategoriska nej! Man skulle kunna tänka sig att ett möte ägde rum 1887, då båda var i Schweiz. Vid Wallengrens besök i Genève i början av 1887 hade denne enligt Küntzel "fått reda på, att Strindberg samtidigt vistas i Genève, men han *råkade honom aldrig där eller annorstädes*" ("Axel Wallengren. En studie", i: Axel Wallengrens Samlade skrifter, 1923, 1, s 8; min kursivering).

Strindberg var ju vid denna tid i färd med att skriva Fadren. Han och hans familj tycks emellertid från oktober 1886 till januari 1887 ha bott inte i Genève, utan på pensionatet Gersauhof i Gersau vid Vierwaldstättersee, några kilometer söder om Weggis, varifrån de närmast kommit. Efter årsskiftet flyttade de till den fashionabla bayerska kurorten Lindau vid stranden av Bodensjön. (Gunnar Brandell, Strindberg – ett författarliv, 1983-89, 2, s 142, 151.)

Då jag den 29 januari 1980 intervjuade Hans Küntzel och förde den här frågan på tal, intog han en delvis mindre kategorisk hållning än på 20-

talet: kanske hade Wallengren träffat Strindberg i Genève 1887, men aldrig i Lund! Det förra alternativet måste nog trots allt förkastas. Avståndet mellan Genève och Gersau (för att inte tala om Lindau) bör väl ändå ha haft betydelse, tänker jag. Küntzels uppgift att Strindberg fanns i Genève vid tidpunkten synes vila på ett missförstånd.

Trots Küntzels nej kan det kanske finnas skäl att undersöka det andra alternativet närmare: är det möjligt att de båda författarna träffades på Wallengrens hemmaplan?

Till Lund kom Strindberg ju inte förrän efter Wallengrens död, men bodde där då under ett par längre perioder (december 1896-augusti 1897 och april 1898-juni 1899). Han initierades under denna tid också i den Bülow-Wallengrenska släktkretsen. (En belysande historia i sammanhanget berättas av Sture Bolin i En skånsk prästson i Amerika, 1960, s 34. Strindberg skall ha sagt sig "se" kvinnor stå lik i de rum som han sommaren 1897 hyrde i det Svensson-Wallengrenska huset vid Tomegapsgatan. Tre kvinnliga familjemedlemmar – Axel Wallengrens mor, helsyster och halvsystemer – hade avlidit i huset under de närmast föregående åren. Historien kunde förstås tas till intäkt för Strindbergs mediala gåvor, även om det kanske är lika rimligt att tänka sig att Strindberg hade fått inblickar i släkthistorien och genom den sett en möjlighet att imponera. Hans Küntzel berättade 1980 för mig att han hade fått höra en version av samma historia av Waldemar Bülow.)

Olof Lagercrantz har kallat Strindbergs lundatid "lugn, harmonisk, närmast idyllisk" (August Strindberg, 1979, s 333). Gunnar Brandell skildrar vistelsen ganska utförligt (1983-89, 3, s 207 ff). Han nämner också Wallengren i sammanhanget – som en vars ande svävade över kretsen; något skäl att inkludera Wallengren bland Strindbergs "Lundavänner" ger inte Brandell.

Lundavistelsen resulterade ju bland annat i att Strindberg skrev ett förord till det urval av Wallengrens skrifter som utgavs 1901; han förtörnades sedan av att boken dessutom innehöll ett annat förord av Wallengrens barndomsvän Paul Rosenius (Strindbergs brev 14, nr 331). Ett brev till Waldemar Bülow 1899 kan uppfattas som att förordsskrivandet och för den delen Wallengrenminnet inte varit hjärtesak för Strindberg: "K. Br. W. B. Mitt Förord ligger färdigt, så dannt det är! Kom nu med biografien och karakteristiken af personen! Så flickar jag in!" (a.a. 13, nr 4176). - Jag har på annat håll funderat över om Wallengrens

*Se s.33

kortroman *En ensam*, som ingår i urvalsvolymen, på något sätt kunnat utgöra inspiration för Strindbergs *Ensam* (Bokvännen, 1982, 37, s 168-170, och *Horisont /Vasa/*, 1983, 30, h. 1, s 66-68.)

Så här långt tycks saken ändå alldeles klar. Ingenting tyder på att Strindberg och Wallengren någonsin träffades. Jag skulle nu inte heller ta upp frågan, om det inte vore för den nyssnämnde Paul Rosenius.

Trelleborg?

I sin minnesvolym *Mitt gamla Lund* (1952) tecknar Rosenius porträtt av Wallengren och en rad andra kamrater från D.U.G.-kretsen. En av dessa andra var filosofen Paul Cavallin (1868-1901).

Så här långt verkar ju Hans Küntzel ha haft rätt redan från början, då han förnekade att Wallengren och Strindberg någonsin träffades. Därför framstår de följande raderna hos Rosenius som ytterst överraskande:

[Paul Cavallin] drog sig fram som skolman en del år. Som sådan gjorde han i Trelleborg år 1895 bekantskap med Strindberg, *då denne tillsammans med Axel Wallengren* besåg staden, och Strindberg inledde med Paul Cavallin ett visst skriftligt umgänge. (Mitt gamla Lund, s 162; min kursivering.)

Inskottet "tillsammans med Axel Wallengren" är rimligen inte gripet ur luften. Alltså skulle trots allt Wallengren och Strindberg ha råkat i sinnevärlden, inte i Genève 1887 – men i Trelleborg 1895!? Tills nyligen hade jag förbisett Rosenius' notis. Om jag får döma av Hans Küntzels yttrande 1980 hade han inte heller uppmärksammat den.

Det eventuella mötet måste tänkas ha ägt rum under sommaren, ty resten av året tillbringade Strindberg bevisligen i Paris. Han vistades vid sitt besök i hemlandet sommaren 1895 huvudsakligen i Ystad (13 juni-13 juli). Perioden omnämns helt flyktigt av Brandell (a.a., 3, s 139) och blir endast svagt belyst av Strindbergs brev. De bevarade och tryckta breven från denna månad är nio till antalet (Strindbergs brev 11, nr 3139-3147). De handlar dels om kemi (brev till Birger Mörner, André Dubasc, François Jollivet-Castelot), dels om pengar (fyra brev till F. U. Wrangel).

Kanske är Olof Lagercrantz' lakoniska sammanfattning av dessa Strindbergs sommarveckor heltäckande: "I Ystad fick han ett kök för sina experiment" (1979, s 323). Att "fixera guldet" upptog utan tvekan hans tankar denna tid, och när Fakiren i sin alfabetsvers i "Julestuga" väljer att skildra Strindberg i guldmakarrollen, kan detta möjligen tänkas anspela på ett personligt möte 1895.

På återresa söderut skriver Strindberg (Hamburg 14 juli) till sin värd doktor Anders Eliasson i Ystad om Zarathustra. Eliasson hade tydligen ägnat någon tid åt att försöka entusiasmera Strindberg för Nietzsche. Som nietzschean framställs Eliasson ju också i *Inferno* (August Strindbergs *Samlade Verk*, 1994, s 163): han sägs hysa "det starka och upphöjda förakt, som kommer av en djup kunskap om alltings relativa intighet" – men den skildringen hänför sig till Strindbergs andra ystadssejour i augusti 1896 (Brandell, a.a., 3, s 187 ff). (Vid denna senare tidpunkt befann sig f.ö. Axel Wallengren inte i Skåne, utan arbetade som Aftonbladets korrespondent i Berlin.)

Men ingenstans i Strindbergs brev från 1895 finner vi ett ord om att bese Trelleborg, ingenting om fakirer, ingenting om lundafilosofer. Wallengren förekommer i personregistret till Strindbergs brev bara postumt (apropå Strindbergs lundavistelse och förordet till Wallengren-utgåvan 1901).

Någon bekräftelse på det påstådda mötet i Trelleborg 1895 tycks alltså varken Strindberg eller Wallengren erbjuda. Kanske tredje mannen? Låt oss söka eventuella spår i Paul Cavallins kvarlätenhet!

Paul Cavallin

Filosofen Paul Cavallin (1868-1901) var yngre son till den kände språkforskaren och lexikografen Christian Cavallin. (Storebrodern Hans nämns oftare i Fakirens vänkrets.) Tidigt bortgångnen blev han trots anmärkningsvärda insatser också tidigt bortglömd, och i detta sammanhang må han anses värd en kort presentation.

Paul Cavallins korta levnad var präglad av sjuklighet. Liksom fadern och brodern dog han en förtidig död i ärftlig lungtuberkulos. Långvariga själsstrider med religiösa grubblerier utmynnade efter en kris 1898 i ett närmande till Frälsningsarmén. Det är väl närmast denna "omvändelse"

som Strindberg i "skriftligt umgänge" med Cavallin intresserar sig för (Rosenius, a.a., s 162 f). I släktkrönikans uppställning återfinns vi Paul Cavallin som den siste Cavallinaren (B. Cavallin, Släkten Cavallin från Håldala, 1919, s 344 f), och formuleringarna där kan förtjäna att citeras:

Utmärkt begåfvad liksom brodern – eller måhända honom öfverlägsen – ägnade Paul Cavallin sig med förkärlek åt filosofiens studium; men opraktiskt anlagd och danad af klenare virke än brodern, böjdes han äfven andligen, då sjukdomen – den samma som broderns – drabbade äfven honom, och han försjönk på sistone i, mänskligt att döma, ofruktbara spekulationer och grubblerier.

Som filosof hade Paul Cavallin en för sin tid och miljö avgjort ovanlig intresseinriktning, som frestade svårt på förhållandet till den annars för sin vidsynthet berömde professorn i teoretisk filosofi, Johan Jakob Borelius, och den akademiska karriären stäcktes. Mer ingående presenteras Cavallins filosofiska gärning av Axel Herrlin i uppsatsen "Ur åttiotalets Lundensiska tankelif" (Under Lundagårds kronor 1918, s 320 f) och i Svenskt Biografiskt Lexikon ("en verkligt värdefull forskningsinsats", 1927, s 709) och framför allt av Carl-Göran Heidegren i avhandlingen Filosofisk modernisering (1999, s 178 ff; Cavallin sägs slå an "en helt ny ton" inom den svenska filosofin, s 183).

Cavallins gradualavhandling Identiska och syntetiska satser. En kritisk-antikritisk undersökning (1894) väckte Borelius' motstånd till den grad att denne först efter påtryckningar förmåddes att godkänna den. Cavallin disputerade i november 1894 och promoverades till filosofie doktor 31 maj 1895 – strax före det påstådda mötet i Trelleborg!

Här har vi alltså ett ytterligare exempel på uppror mot verkliga eller andliga fäder i 1890-talets Lund! Vad var det som var så upprörande med Cavallins avhandling? Kants distinktion mellan analytiska och syntetiska satser hade kritiserats av Schleiermacher (och i anslutning härtill av Borelius). Cavallin invänder (1894, s 45) att Schleiermacher förväxlar "namnet med begreppet och likaledes den rent grammatikaliska satsen med omdömet". Cavallin tangerar (och föregriper!) här en av de verkligt stora filosofiska omvälvningarna kring sekelskiftet 1900. Hans anmärkning påminner slående om Bertrand Russells extrema realism i analysen av "bestämda beskrivningar", som denne själv bedömde som sitt

viktigaste filosofiska bidrag (uppsatsen "On denoting", 1905). Likheten framgår av G. H. von Wrights filosofihistoriska framställning: "Man brukar säga, att Russell med sin analys visat, att en sats grammatikaliska form inte alltid är ett riktigt uttryck för det av satsen uttryckta saklägets logiska form" (von Wright, Logik, filosofi och språk: Strömningar och gestalter i modern filosofi, 1957, s 118, 120). I samma anda formulerade sig lundensaren Paul Cavallin i sin doktorsavhandling – ett drygt decennium tidigare!

I samlingen Determination och multiplikation. Logisk-matematiska undersökningar (1899) signalerar Cavallin ett tidigt intresse för den matematiska logiken som långt senare skulle komma att prägla den analytiska 1900-talsfilosofin. Så kom t. ex. den banbrytande filosofen Gottlob Frege annars knappast att diskuteras på svensk botten före 1930-talet – men Cavallin hänvisar till honom redan 1899 (s 79 f; se härom Thorild Dahlquist, "Adolf Phaléns efterlämnade manuskript", Lychnos 1990, s 270).

Slutligen utgav Cavallin 1901 Dröm och vaka, som byggde på själv-iakttagelser av gränslandet mellan de båda tillstånden dröm och vaka. Cavallin återger här bl.a. innehållet i en mängd egna "medvetna drömmar" (till stor del drömmar där han tycker sig flyga), men också sina erinringar av insomnandet. Han sammanfattar: "liksom det är möjligt att erinra sig uppvaknandet, så är det möjligt att med reflexionen följa insomnandet i spåren och på grund häraf hafva minne äfven af denna process" (s 48). – Denna egenartade skrift utkom samma år som Axel Herrlins Själlslivets underjordiska värld och året efter Freuds Die Traumdeutung. Freuds arbete blev dock först betydligt senare allmänt bekant i Sverige (Franz Luttenberger, Freud i Sverige: Psykoanalysens mottagande i svensk medicin och idédebatt 1900-1924, 1989, s 292 och 305). Cavallin gör inga hänvisningar till Freud, och det förefaller osannolikt att han skulle ha känt till honom.

År 1998 utgavs anteckningar ur Paul Cavallins kvarlåtenskap under titeln Från Inferno till Damaskus – en omvändelsehistoria (utg. Jens Cavallin, Acta regiae societatis scientiarum et litterarum Gothoburgensis: Humaniora, 38). De oavslutade anteckningarna är ett slags religiös självbiografi och utgör rimligen Cavallins svar på Strindbergs uppmaning (i brev 4 mars 1899, Strindbergs brev 13, nr 4027) att skildra omvändelsen, "huru Du fick frid". Strindberg gjorde vissa ansträngningar att finna en

förläggare (a.a., nr 4300), men manuskriptet förblev alltså opublicerat till häromåret.

Det är ett stort tidsavstånd mellan 1895, då mötet Wallengren–Strindberg–Cavallin skall ha ägt rum, och 1952, då Paul Rosenius publicerar sina minnen. Bör vi av den anledningen betvivla uppgiftens riktighet?

Rosenius' uppgift att Cavallin var i Trelleborg vid det aktuella tillfället 1895 "som skolman" mystifierar en smula, när man följer dennes yrkesverksamhet i befintliga lexikonuppgifter. Dessa är möjligen ofullständiga då de anger hans undervisningstid i Trelleborg (lägre allmänna läroverket) till vårterminen 1897. Början av våren 1895 sägs han ha varit tf adjunkt vid högre allmänna läroverket i Norrköping; därefter saknas uppgifter till februari 1896, då han börjar motsvarande arbete i Kristianstad (SBL 1927, s 708). Det är naturligtvis tänkbart att Cavallin undervisat i Trelleborg redan senare delen av vårterminen 1895 – men under juni-juli?

I efterlämnade anteckningar av system Clara Cavallin (nu i Cavallins familjearkiv) finns uppgiften att Paul Cavallin tjänstgjorde i Trelleborg vårterminen 1896(!). Här står också om hans verksamhet efter disputationen: "Mest var han i Lund o. skrev för ordboken. Han orkade säkerligen ej mycket." (Jag tackar Jens Cavallin för dessa uppgifter, meddelade i brev 2 november 2002.)

Paul Cavallins kvarlåtenskap består idag endast av två anteckningshäften (varav det ena till stora delar blivit tryckt). Jens Cavallin meddelar (Från Inferno till Damaskus, förord, 1998, s 7): "Allt annat material förstördes efter hans död av de systrar som vårdade honom under hans sista tid." För oss som är på jakt efter dagboksanteckningar från sommaren 1895 är detta besked frustrerande snopet.

Frans G Bengtsson lär - med markerad brist på intresse - ha definierat det svenska litteraturhistoriska grundproblemet så: "Vem, var, hur var Michael Choraëus?" (Olle Holmberg, Skratt och allvar i svensk litteratur, 1963, s 179). Perspektivet i denna uppsats har förskjutits mot en annan, knappast mindre tvingande fråga: träffades någonsin Axel Wallengren och August Strindberg?

Svaret på den frågan är nu givet: Vet ej.